ZAMONAVIY BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARALI USULLARI

Jo‘rayeva Layloxon Tolib qizi
Osiyo xalqaro universiteti magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24158771

Annotatsiya. Mazkur tezisda zamonaviy boshlang‘ich ta’lim jarayonida multimedia vositalaridan foydalanishning pedagogik va metodik jihatlari tahlil qilingan. Multimedia texnologiyalarining o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyati va bilimlarni o‘zlashtirish darajasiga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, ona tili, o‘qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlar darslarida audio, video, animatsiya, interaktiv taqdimotlar hamda elektron ta’lim resurslaridan foydalanishning samarali usullari ko‘rsatib berilgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda multimedia vositalarini dars jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, multimedia, innovatsion texnologiyalar, raqamli ta’lim, interaktiv metodlar, elektron resurslar, pedagogik samaradorlik, bilish faolligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘quv jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion ta’lim vositalarini keng joriy etishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va o‘quv materiallarini samarali o‘zlashtirishini ta’minlash muhim pedagogik vazifalardan hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’lim bolaning intellektual va shaxsiy rivojlanishida muhim bosqich bo‘lib, aynan shu davrda uning o‘qishga munosabati, bilishga intilishi, kuzatish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllanadi. Shu sababli dars jarayonini faqat an’anaviy tushuntirish va namoyish etish usullari bilan cheklab qo‘ymasdan, zamonaviy multimedia vositalari bilan boyitish zarur.

Multimedia vositalari deganda matn, tasvir, ovoz, video, animatsiya va interaktiv elementlarni yagona axborot muhitida birlashtiruvchi texnologik hamda didaktik vositalar tushuniladi. Ular ta’lim mazmunini ko‘rgazmali, tushunarli va qiziqarli shaklda taqdim etish, o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish hamda bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi. R. Mayerning multimedia orqali o‘rganish nazariyasida inson axborotni vizual va verbal kanallar orqali qayta ishlashi, har bir kanalning imkoniyatlari cheklanganligi hamda mazmunli o‘rganish faol aqliy jarayonni talab qilishi asoslab berilgan [1]. Bu yondashuv boshlang‘ich sinf darslarida matn, tasvir va ovozdan maqsadli foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. UNESCOning ta’limda texnologiyalardan foydalanishga bag‘ishlangan 2023-yilgi hisobotida ham raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilishi, biroq ular o‘qituvchi rahbarligidagi bevosita ta’lim jarayonining o‘rnini egallamasligi kerakligi ta’kidlangan [2]. Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy boshlang‘ich ta’limda multimedia vositalaridan foydalanishning samarali usullarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb metodik masalalardan biridir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari ta’lim jarayonida ko‘rgazmalilik, amaliy faoliyat, o‘yin va muloqotga asoslangan metodlardan foydalanishni talab etadi. Multimedia vositalari aynan shu ehtiyojlarni qondirishga xizmat qiluvchi zamonaviy ta’lim vositalaridan biri hisoblanadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Multimedia texnologiyalarining asosiy pedagogik imkoniyatlarini quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rish mumkin: Birinchidan, ko‘rgazmalilikni ta’minlash. Multimedia vositalari orqali murakkab tushunchalar, tabiiy hodisalar, matematik jarayonlar va adabiy obrazlarni vizual shaklda namoyish etish mumkin. Masalan, tabiatshunoslik darsida suvning tabiatdagi aylanish jarayonini animatsiya orqali ko‘rsatish o‘quvchilarning mavzuni tushunishini osonlashtiradi. Ikkinchidan, o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish. Interaktiv taqdimotlar, elektron topshiriqlar va ta’limiy videolar o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etadi. Bunda ular nafaqat axborotni qabul qiladilar, balki savollarga javob berish, topshiriqlarni bajarish va mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Uchinchidan, bilimlarni mustahkamlash va eslab qolishga ko‘maklashish. Matn, tasvir va ovozning uyg‘unligi o‘quv materialini turli shakllarda idrok etishga imkon yaratadi. Biroq multimedia materiallari o‘quvchining yoshiga va mavzu mazmuniga mos, ortiqcha axborotlardan xoli bo‘lishi lozim [1]. To‘rtinchidan, individual ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish. Multimedia materiallarini o‘quvchilarning bilim darajasi va o‘zlashtirish sur’atiga moslashtirish mumkin. Masalan, mavzuni yaxshi o‘zlashtirgan o‘quvchilarga murakkabroq interaktiv topshiriqlar, qo‘shimcha yordamga muhtoj o‘quvchilarga esa sodda animatsiyalar va bosqichma-bosqich tushuntirishlar beriladi. Beshinchidan, ijodiy va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish. O‘quvchilar multimedia asosida taqdimot tayyorlash, rasmlar orqali hikoya tuzish, audio matnlarni tinglab qayta hikoya qilish va guruhda ijodiy topshiriqlarni bajarish orqali o‘z fikrlarini ifodalashni o‘rganadilar.

Multimedia vositalarining ta’limiy samaradorligi ularni darsning maqsadi va mazmuniga mos ravishda qo‘llashga bog‘liq. Shu sababli o‘qituvchi har bir darsda multimedia vositasidan foydalanishning aniq metodik vazifasini belgilashi lozim.

Animatsion videolardan foydalanish usuli: animatsion videolar boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga murakkab jarayonlarni sodda va tushunarli shaklda yetkazish imkonini beradi. Ayniqsa, tabiiy fanlar, matematika va o‘qish savodxonligi darslarida ulardan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, “O‘simliklarning o‘sishi va rivojlanishi” mavzusida urug‘ning unishi, ildiz, poya va barglarning shakllanishi animatsiya orqali namoyish etiladi. Shundan so‘ng o‘quvchilarga kuzatilgan jarayonni izohlash, uning bosqichlarini ketma-ketlikda joylashtirish va savollarga javob berish topshiriladi.

Audio materiallardan foydalanish usuli: audio materiallar, ayniqsa, o‘qish savodxonligi va ona tili darslarida samarali vosita hisoblanadi. Ertaklar, hikoyalar, she’rlar va turli matnlarning audio shaklini tinglash orqali o‘quvchilarning tinglab tushunish va nutqiy ko‘nikmalari rivojlanadi. Masalan, o‘qish darsida o‘quvchilarga ertakning audio shakli eshittiriladi. Keyin ular ertak qahramonlarini tavsiflaydilar, voqealar ketma-ketligini aniqlaydilar va asar mazmuni bo‘yicha mustaqil fikr bildiradilar.

Interaktiv taqdimotlardan foydalanish usuli: interaktiv taqdimotlar o‘quv materialini oddiy namoyish etishdan farqli ravishda o‘quvchilarning bevosita ishtirokini ta’minlaydi. Bunday taqdimotlarda savollar, rasmlar, topshiriqlar, testlar va javoblarni tekshirish elementlari mujassam bo‘ladi. Masalan, matematika darsida «Geometrik shakllar» mavzusini o‘rganishda ekranda turli shakllar namoyish etiladi. O‘quvchilar ularning nomini, tomonlari va burchaklarini aniqlaydilar. Keyinchalik shakllarni o‘xshash va farqli belgilariga ko‘ra guruhlaydilar.

Elektron didaktik o‘yinlardan foydalanish usuli: elektron didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirish, o‘rganilgan bilimlarni mustahkamlash va tezkor fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Wordwall, LearningApps, Kahoot va Quizizz kabi platformalar orqali turli interaktiv topshiriqlar, moslashtirish mashqlari, viktorinalar va testlar tashkil etish mumkin. Masalan, ona tili darsida so‘zlarni turkumlarga ajratish, matematika darsida misollarning javoblarini topish yoki tabiiy fanlarda hayvonlarni yashash muhitiga qarab guruhlash kabi topshiriqlarni o‘yin shaklida bajarish mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Multimedia vositalari asosida muammoli ta’limni tashkil etish: ushbu usulda o‘quvchilarga videolavha, tasvir yoki animatsiya orqali muammoli vaziyat taqdim etiladi. O‘quvchilar vaziyatni kuzatadilar, savollarga javob izlaydilar va o‘z xulosalarini asoslaydilar. Masalan, tabiiy fanlar darsida o‘simlikning yorug‘lik yetarli bo‘lmagan sharoitdagi o‘sishi tasvirlangan videolavha ko‘rsatiladi. O‘quvchilardan o‘simlik nima sababdan yaxshi rivojlanmaganligi so‘raladi. Ular o‘z taxminlarini ilgari surib, yorug‘likning o‘simlik hayotidagi ahamiyatini tushuntiradilar.

Raqamli hikoyalash usuli: raqamli hikoyalash matn, rasm, ovoz va videoni birlashtirgan holda muayyan voqea yoki hodisani hikoya qilish usulidir. Bu usul boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy, ijodiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, o‘quvchilarga bir nechta ketma-ket rasmlar beriladi. Ular rasmlardan foydalanib hikoya tuzadilar, unga sarlavha tanlaydilar va imkoniyatga qarab audio yoki elektron taqdimot shaklida ifodalaydilar.

Multimedia vositalaridan foydalanish jarayonida pedagogik samaradorlikni ta’minlash uchun bir qator metodik shartlarga rioya qilish zarur. Birinchidan, multimedia materiallari darsning aniq maqsadiga xizmat qilishi kerak. Faqat darsni qiziqarli tashkil etish uchun ortiqcha video va animatsiyalardan foydalanish kutilgan natijani bermasligi mumkin. Ikkinchidan, materiallar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi lozim. Tasvirlar sodda, matnlar qisqa, ovoz ravon va topshiriqlar tushunarli bo‘lishi maqsadga muvofiq. Uchinchidan, multimedia materiallarida asosiy axborotga e’tibor qaratish zarur. R. Mayer tomonidan asoslangan kognitiv tamoyillarga ko‘ra, o‘quv materialidagi ortiqcha tasvir, ovoz va matnlar o‘quvchining diqqatini asosiy mazmundan chalg‘itishi mumkin [1]. To‘rtinchidan, multimedia vositalari o‘qituvchi bilan bevosita muloqot, kitob o‘qish, yozma mashqlar va amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirilishi kerak. Beshinchidan, raqamli qurilmalardan foydalanish davomiyligi me’yorlashtirilishi, o‘quvchilarning ko‘rish salomatligi, jismoniy faolligi va xavfsizligi hisobga olinishi lozim.

Shuningdek, o‘qituvchi multimedia materiallarining ilmiy to‘g‘riligi, ta’lim dasturiga mosligi va axborot xavfsizligini oldindan tekshirishi zarur. UNESCO tavsiyalarida ham texnologiyalar ta’lim jarayonida o‘qituvchi faoliyatini to‘ldiruvchi vosita sifatida qo‘llanishi kerakligi qayd etilgan [2]. Zamonaviy boshlang‘ich ta’limda multimedia vositalaridan samarali foydalanish ta’lim jarayonining mazmuni va metodlarini takomillashtirish, o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim omillaridan biridir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Multimedia vositalari orqali o‘quv materiallarini matn, tasvir, ovoz, video va animatsiyalar uyg‘unligida taqdim etish o‘quvchilarning mavzuni turli shakllarda idrok etishiga yordam beradi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda animatsion videolar, audio materiallar, interaktiv taqdimotlar, elektron didaktik o‘yinlar va raqamli hikoyalash usullaridan foydalanish muhim metodik imkoniyatlarni yaratadi. Audio, video, animatsiya va interaktiv topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy, mantiqiy, ijodiy va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Multimedia vositalarini qo‘llashda o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, axborotni idrok etish imkoniyatlari hamda raqamli xavfsizlik talablari hisobga olinishi zarur. Raqamli va an’anaviy ta’lim vositalarini o‘zaro uyg‘unlashtirish boshlang‘ich ta’limning metodik samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining multimedia texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha metodik kompetensiyasini rivojlantirish, fanlar kesimida sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratish va ularni pedagogik maqsadga muvofiq qo‘llash zamonaviy boshlang‘ich ta’limni takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mayer R.E. Multimedia Learning. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
2. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? – Paris: UNESCO, 2023. – URL: https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/technology.
3. Mayer R.E., Moreno R. Nine Ways to Reduce Cognitive Load in Multimedia Learning // Educational Psychologist. – 2003. – Vol. 38, No. 1. – P. 43–52. – DOI: https://doi.org/10.1207/S15326985EP3801_6.
4. Clark R.C., Mayer R.E. E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning. – 4th ed. – Hoboken: Wiley, 2016.
5. Fiorella L., Mayer R.E. Learning as a Generative Activity: Eight Learning Strategies That Promote Understanding. – Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
6. Mayer R.E. The Past, Present, and Future of the Cognitive Theory of Multimedia Learning // Educational Psychology Review. – 2024. – Vol. 36. – Article 8. – DOI: https://doi.org/10.1007/s10648-023-09842-1.
7. Ishmuhamedov R.J., Yo‘ldoshev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2013.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.